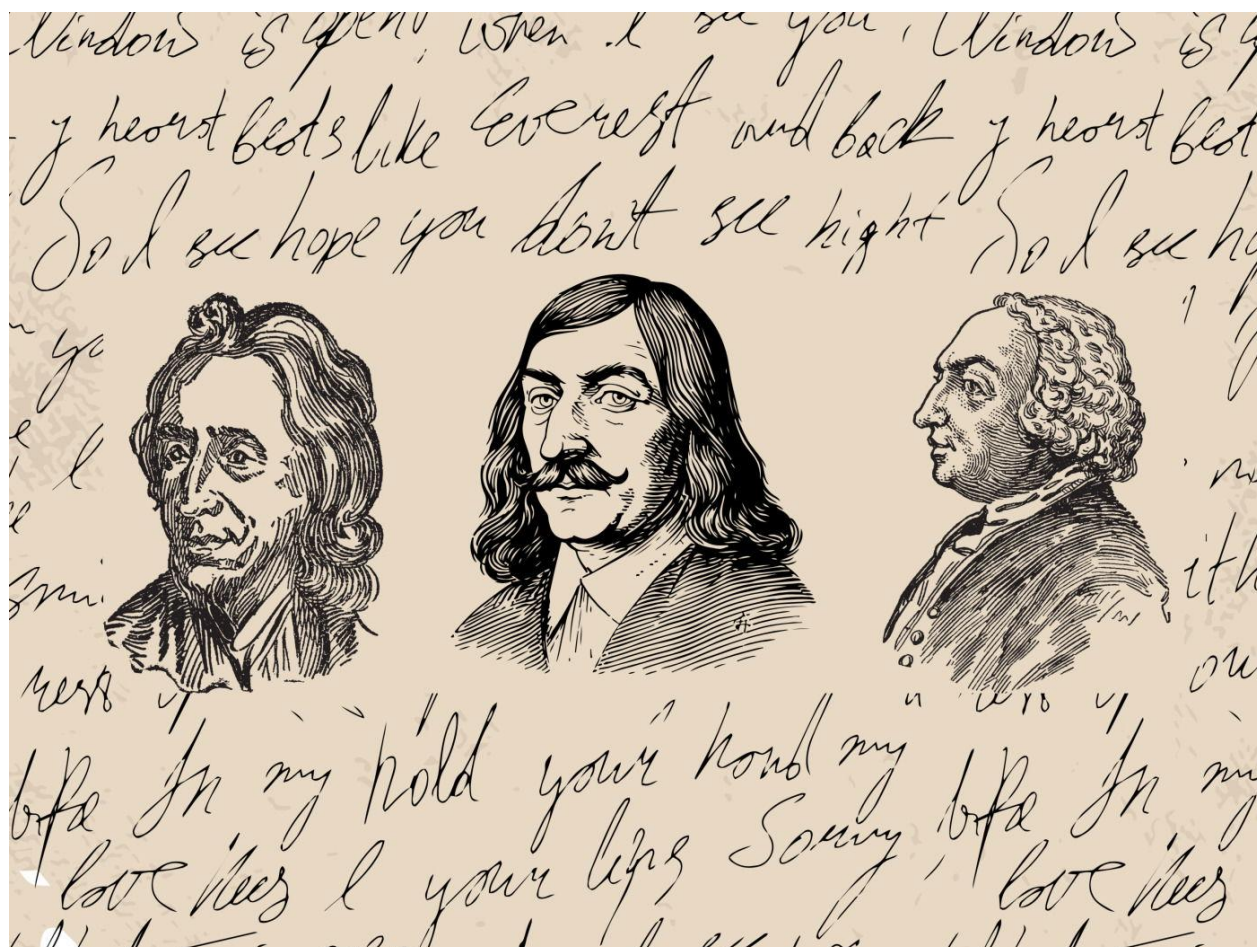

A FILOSOFÍA MODERNA

DESCARTES, LOCKE e HUME

ÍNDICE

1. Marco histórico e conceptual
2. Descartes, Locke e Hume.
 - 2.1 Descartes: o problema do método e o *cogito*
 - 2.2 Hume: crítica das ideias de substancia e causalidade**
 - 2.3 O liberalismo político de Locke**

2.2 Hume: crítica das ideas de substancia e de causalidade

David Hume naceu o ano 1711 en Edimburgo, e alí morreu o ano 1776. As súas obras máis importantes son *Tratado da natureza humana* e *Investigación sobre o entendemento humano*. En ambos escritos **continúa a dirección empirista da filosofía iniciada por Locke, só que levándoa ata as súas últimas consecuencias**. Segundo Locke, **non existe ningún coñecemento válido que non sexa derivado da experiencia**, entendendo por experiencia toda a información que adquire a mente humana a través dos sentidos (vista, tacto, gusto, etc.) Aos contidos da mente así adquiridos chámalles Locke “ideas”.

Ilustración 1. David Hume (1711 - 1776)

E di que hai:

- *Ideas simples*, as que se refiren a unha única calidade, como as de amarelo, branco, calor, frío, brando, duro, amargo, doce, etc.,
- *Ideas complexas* que forma o entendemento combinando as anteriores. Estas últimas son os conceptos.

De modo que o coñecemento humano consiste ou nunha idea simple ou nunha combinación de ideas simples. Pois ben, Hume chamará ás *ideas simples* de Locke “**impresións**” ou “**percepcións**”, e considera que toda idea que non proceda dunha impresión previa será un produto da imaxinación sen ningunha validez obxectiva. Séguese disto, polo tanto, que o entendemento carece de coñecementos válidos se non se apoia na experiencia. De modo que para os empiristas **non existe ningún coñecemento innato**. Esta redución de todo o coñecemento a impresións sensibles ou percepcións chámase *fenomenismo* (do grego *phainomenon*, que quere dicir “o percibido a través dos sentidos”). De acordo con esta teoría, **o ser humano non coñece as cousas tal e como son en si mesmas, senón só como aparecen ou se amosan ós sentidos**. Unha cousa son os obxectos do mundo e outra a nosa percepción deses obxectos. A nosa mente coñece as percepcións deses obxectos pero non os obxectos mesmos. Nin sequera, afirma Hume, podemos considerar que exista un mundo real exterior a nosoutros á marxe das nosas percepcións. O único que estamos autorizados a dicir é que percibimos un mundo, mais non que ese mundo sexa unha realidade existente con independencia das nosas percepcións ou impresións. Polo tanto, o fenomenismo leva a negar validez obxectiva a calquera idea ou coñecemento que non se poida derivar das impresións sensibles.

Crítica á idea de substancia

Desde esta idea somete a **crítica** todos **os conceptos da metafísica racionalista** centrándose no concepto de **substancia** que era aplicado a **Deus, Alma e Mundo** os temas centrais da metafísica.

Todo concepto ou idea para ser válida ten que derivarse da súa correspondente impresión. Como a idea de substancia non se deriva de ningunha impresión será rexeitada como una idea válida e, consecuentemente, imposible de coñecer. Séguese disto tamén que o empirismo de Hume é unha filosofía radicalmente *antimetafísica*. O mesmo coa alma ou Deus xa que, posto que non temos ningunha percepción deles, trataríase de entidades ficticias ou, cando menos, o coñecemento humano non pode ter ningunha constancia da súa existencia.

Crítica á idea de causalidade

Hume tamén aplicou o fenomenismo á análise do concepto de “causa”.

A metafísica aristotélica e medieval apoiábanse no principio de causalidade para demostrar a existencia dun primeiro motor ou Deus. E no tempo de Hume a ciencia moderna tamén servíase deste principio para ofrecer unha concepción determinista da natureza. Efectivamente, a ciencia descansa sobre a base de que todos os fenómenos (cuestións de feito) que ocorren na natureza están causados por outros fenómenos naturais previos (relación causa-efecto). En consecuencia, bastaría con coñecer todos os fenómenos que operan na natureza nun momento determinado para poder deducir de aí, aplicando as leis científicas, toda a historia posterior do mundo físico. As leis científicas mesmas non serían máis que unha forma de expresar as relacións causais constantes que se dan na natureza (por exemplo a lei da gravidade: o motivo ou causa polo que os planetas do noso sistema solar se manteñen constantemente en órbitas elípticas ao redor do Sol é a atracción gravitacional que se dá entre eles).

Agora ben, segundo Hume, **nin a idea de causalidade nin a conexión necesaria entre fenómenos se derivan de ningunha experiencia, é dicir, de ningunha percepción.** Esta só nos amosa que **habitualmente certos fenómenos seguen a outros**, por exemplo, acercando un metal a unha fonte de calor dilátase. Sen embargo, insiste Hume, **nunca observamos unha “causa” ou “conexión necesaria” entre dous fenómenos**, de tal xeito que poidamos concluír con absoluta certeza que un será sempre a causa do outro, e que sempre que se produza un necesariamente se producirá o outro (é dicir que poidamos predicir feitos futuros). **Isto significa que a conexión causa-efecto non ten propiamente un fundamento sólido e de aí derivase que a verdade científica tampouco.**

Trátase, di Hume, dunha crenza que resulta razoable sempre que as experiencias do pasado nunca a houbesen desmentido. Así, por exemplo, se achegamos un metal ao lume supoñemos e cremos que se dilatará porque iso foi o que sempre observamos que sucedeu no pasado, é dicir, que sempre que sucedeu o primeiro (causa) aconteceu o segundo (efecto). De modo que as relacións causais consisten en hábitos inducidos pola repetición de fenómenos que conservamos na memoria. Mais non hai ningunha razón sólida para afirmar rotundamente que o día de mañá a natureza seguirá comportándose como o fixo ata agora. E posto que as predicións científicas sobre o que acontecerá

no futuro baséanse sempre nunha inferencia causal, e esta non é máis que unha crenza construída sobre un costume, entón tamén a ciencia perde o seu carácter de coñecemento rigoroso quedando reducida a un coñecemento probable. Evidentemente, o seu grado de probabilidade irá crescendo a medida que se vaian acumulando experiencias satisfactorias, mais nunca poderá pasar de ser un coñecemento probable.

En definitiva, como resultado destas análises **Hume substitúe a certeza indubidable de Descartes pola crenza e a probabilidade**, derivando así nun certo escepticismo contrario ao dogmatismo racionalista.

Críticas e influencias

A obra de Hume marcará profundamente á filosofía kantiana no que respecta á afirmación de que a nosa razón ten unha capacidade limitada. Mais rexeitará a conclusión escéptica de Hume que nega a validez do coñecemento universal e necesario das ciencias empíricas.

Despois de Hume, a negación da posibilidade de acadar unha certeza absoluta foi combatida polo idealismo alemán no S. XIX, e pola fenomenoloxía no S.XX. Pola contra, é debedora do empirismo a filosofía neopositivista, tamén no S. XX, que ve na experiencia a única fonte válida de coñecemento. E posto que as ciencias empíricas son as únicas formas de coñecemento que se ateen metodicamente á experiencia entón, din os neopositivistas, serán tamén as únicas formas fiables de coñecemento. Respecto á filosofía, tamén continúan a actitude antimetafísica de Hume, mantendo que na medida que pretenda acceder a unha verdade absoluta á marxe da experiencia, iso será unha empresa imposible e, consecuentemente, habería que renunciar a ela.

2.3. O liberalismo político de Locke.

John Locke naceu en Inglaterra no ano 1632 e morre alí en 1704 despois de viaxar durante o seu desterro (polas súas críticas ao absolutismo da monarquía inglesa) por Holanda, Francia e Alemaña.

Desde o punto de vista filosófico é considerado o **pai do Empirismo Inglés**, corrente que nace como **oposición ao racionalismo** desenvolvido no continente por Descartes, Spinoza e Leibniz. As principais obras de Locke son *Carta sobre a tolerancia* (1689), *Dous tratados sobre o goberno* (1690), *Ensaio sobre o entendemento humano* (1690) e *A racionalidade do cristianismo exposta conforme á Escritura* (1695).

Ilustración 2. John Locke (1632 - 1704)

Epistemoloxía empirista. Subxectivismo vs Obxectivismo

O empirismo, ao igual que o racionalismo, enmárcase na etapa de Filosofía Moderna caracterizada pola análise do **coñecemento humano**: o interese será determinar **cal é a orixe das nosas ideas**.

Para as dúas correntes o coñecemento está composto por ideas, é dicir, **coñecemos ideas sobre os obxectos e non os obxectos mesmos**. Isto último é o que se coñece como **subxectivismo** (inaugurado por Descartes) fronte ao obxectivismo (característica da Filosofía Clásica e Medieval). O subxectivismo dá primacía ao obxecto sobre o suxeito no proceso de coñecemento.

Para os empiristas a nosa **mente ven a ser como unha táboa en branco** (*tabula rasa*) onde se van recibindo ás impresións ou percepcións que proveñen dos sentidos a través da nosa experiencia, negan así as ideas básicas do Racionalismo: que a Razón é a fonte principal do coñecemento e que está chea de ideas ou contidos (innatismo). Desde esta perspectiva empirista vaise a negara a posibilidade de obter un coñecemento universal e necesario xa que, como dirá Hume non temos percepcións de sucesos causa efectos futuros, é dicir, de que haxa unha conexión necesaria entre fenómenos. A ciencia convértese nun saber probable e a posición ante o coñecemento será o escepticismo (non é posible un coñecemento universal e necesario) e o fenomenismo (o coñecemento é de fenómenos).

O liberalismo político e o contractualismo

Mais ademais do interese polas cuestións teóricas (epistemolóxicas) os **empiristas ingleses** están **marcados pola época na que viven: a Ilustración**. Debemos enmarcar a súa filosofía política na **defensa do sistema político parlamentario e da tolerancia política e relixiosa**.

Nos seus escritos defende Locke a **separación de poderes** que vai influír logo na famosa separación de Montesquieu (lexislativo, executivo e xudicial) que é base das democracias actuais que se coñecen como estados de dereito. **Locke é o fundador do liberalismo político** que pretende defender a **liberdade do individuo fronte aos excesos dos réximes absolutos e autoritarios** que afogaban a liberdade individual privilexiando á nobreza e clero. É un fervente defensor da separación do poder civil e relixioso. Esta defensa do liberalismo político e da liberdade individual atopámola na súa explicación da **orixe da sociedade** na que é un firme defensor da teoría do **Pacto Social** ou **contractualismo**. Esta teoría do pacto ou contrato social é unha das características das teorías políticas modernas fronte ás teorías políticas clásicas.

As **teorías políticas clásicas** (Platón como Aristóteles e o mundo medieval), partían da base de que **os seres humanos son sociais por natureza** (*Zoon politikón*) polo que non teñen outra opción que vivir en sociedade. Un individuo fóra da sociedade non sobreviviría, ou, de facelo, non sería xa un ser humano ao non poder adquirir o que nos define como tales, sería entón, como afirmaba tamén Aristóteles, un animal salvaxe ou un Deus. É a sociedade, polo tanto, a que nos fai humanos, sen ela non existiríamos, ou máis ben non adquirimos as características que nos fan humanos.

Entendemos así a idea grega de que a sociedade é anterior ao individuo xa que sen ela sería imposible a formación do individuo humano. Aristóteles empregaba o argumento da linguaxe para

defender o carácter natural da sociabilidade humana: a linguaxe só ten sentido para vivir en sociedade, polo que a súa existencia é unha proba da nosa sociabilidade natural.

Na **época moderna**, en cambio, no contexto das recentes creadas **monarquías absolutistas e das guerras de relixión**, xorden novas teorías políticas que postulan xusto o contrario, isto é, a **existencia do individuo e da condición humana como algo anterior á existencia da sociedade e dos gobernos**. Tomando isto como premisa estas teorías explican a orixe da sociedade recorrendo a dous conceptos teóricos novos: o estado de natureza e o contrato social. O primeiro fai referencia a un hipotético estado no que se atoparían os seres humanos antes de vivir en sociedade. Consistiría nunha situación de absoluta liberdade en ausencia de leis. De xeito que o paso do estado de natureza á vida en sociedade baixo a tutela dun Estado sería froito dun pacto entre os individuos no que acordaron libremente establecer unha única autoridade común a todos. Entón os individuos viven en sociedade porque renunciaron a parte da súa liberdade natural para transferir o dereito de autoridade a un individuo ou grupo de individuos.

Vemos que estas teorías diferéncianse das clásicas nun punto esencial. Se para os antigos a vida en sociedade é produto dunha tendencia natural e, polo tanto, inevitable, **para os modernos vivimos voluntariamente en sociedade porque así o acordamos (contrato social)**. En consecuencia, a forma de organización política adoptada terá que axustarse aos termos do acordado.

Basicamente, na modernidade contempláronse **dous modelos políticos opostos**, froito tamén de dúas maneiras diferentes de entender os dous conceptos mencionados. Por un lado estaría **Thomas Hobbes** (1588-1679), que tratou de lexitimar a Monarquía absolutista e, por outro, John Locke (1632-1704), que na súa obra *Tratados sobre o goberno civil* vai propoñer un modelo de tipo democrático que actuará como expresión teórica do Estado liberal burgués.

Ilustración 3. O leviatán (1651) de Thomas Hobbes.

Hobbes opinaba que **no estado de natureza, antes da existencia da sociedade e dos gobernos, os humanos atopábanse nunha situación de guerra de todos contra todos** sen que houbera ningunha lei nin principio moral que os limitase. Pero os individuos déronse conta de que para paliar esta situación de absoluta inseguridade era preciso ceder todo o poder a un Estado mediante un contrato de submisión. Isto carregaría que o Estado é o único soberano, sendo os demais unicamente súbditos. De modo que o Estado tería lexitimidade para esixir a todos os seus membros unha obediencia absoluta. Só así, mantiña Hobbes, o Estado podería garantir a seguridade a todos os seus membros evitando que se acabasen destruindo entre si.

Locke, pola contra, defende **que o estado de natureza é un estado no que todos os seres humanos son libres e iguais entre si e no que existe unha lei natural que indica como deben**

actuar os individuos. Esta lei, de clara influencia tomista, obrigaría ao ser humano con independencia do Estado, xa que dela se derivan uns **dereitos inalienables e comúns a todos os humanos.** Son os dereitos naturais. Locke insiste no dereito á **vida, a liberdade e a propiedade privada.** Non se trata, polo tanto, dun estado de guerra, como cría Hobbes.

Pero, aínda que non deban nin teñan en principio motivo para facelo, considera Locke que en dito estado cabe a **posibilidade de que algúns individuos violen os dereitos naturais dos demais.** Para evitalo ou limitar tal posibilidade é polo que os seres humanos pactan vivir en sociedade e establecen un poder político ao que apelar cando sexa necesario. En consecuencia, o poder instaurado a través do pacto ten como principal cometido preservar os dereitos naturais, aos que os individuos nunca renuncian. Posto que entre estes atópase o dereito de propiedade, o Estado non pode dispoñer dos bens dos cidadáns. Ao contrario, ten a obriga de defender eses bens mediante leis impostas a todos por igual.

De modo que nesta concepción o Estado non adquire un poder absoluto, sendo responsable, ademais, ante o pobo do desempeño das súas funcións. Se o Estado incumpre a súa misión entón o pobo ten dereito a rebelarse e destituír aos gobernantes, empregando a forza se fose necesario. Con estas premisas Locke convértese nun dos pais do liberalismo político. O liberalismo político á una doutrina que nace como oposición ao absolutismo político dos monarcas e como defensor das liberdades individuais. Debemos enmarcar o liberalismo nunha etapa caracterizada polo auxe da burguesía e do sistema económico capitalista. Os privilexios da monarquía nobreza e clero eran un atranco para as actividades económicas, de aí que defendesen a igualdade natural de todos os individuos e os mesmos dereitos políticos (pénsese que Locke non contemplaba esta idea nin para as mulleres nin para os pobres). Ademais, o liberalismo, nace nun contexto de conflitos relixiosos o que levará a ter como prioridade a defensa da tolerancia relixiosa. A tolerancia significa a non persecución e aceptación dos individuos con outros costumes relixiosos. De facerse isto, pensaba el, desaparecerían todas as guerras por motivos relixiosos.

Defenden os tres dereitos básicos da vida liberdade e propiedade, considerando que ningún poder limitar estes dereitos. Para evitar a concentración de poder característico dos réximes absolutos deféndese a división de poderes: lexislativo, executivo e xudicial.

Deste xeito o poder recae na lei polo que desemboca na defensa do estado de dereito.

O pensamento de Locke tivo unha notable influencia na teoría política liberal, xa que a través do principio de propiedade actuou como unha sólida base en defensa dos intereses comerciais da burguesía, que reclamaba do poder político seguridade e liberdade para exercer as súas actividades económicas. Tamén inspirou aos políticos ilustrados franceses, por exemplo Montesquieu, e proporcionou estímulo aos pais da democracia americana.

En definitiva, moitos dos seus ideais chegaron a converterse en principios básicos da teoría democrática actual. Merecen destacarse dous:

- A idea de que nos sistemas políticos os seres humanos non somos súbditos (submisión total do individuo ao poder político) senón cidadáns, é dicir, individuos posuidores duns dereitos inalienables que os poderes políticos deben respectar e fomentar.
- O principio de tolerancia relixiosa que, segundo Locke, sería unha aplicación do dereito de liberdade á diversidade de crenzas relixiosas.

Críticas ao liberalismo político de Locke

Unha dura crítica dos ideais liberais aparecerá no século XIX da man das **teorías marxistas**, concretamente a censura do dereito á propiedade privada, que fora insinuada xa previamente por Rousseau no século XVIII. Segundo Marx, ese dereito é o que leva ás desigualdades sociais. De maneira que as reformas cara unha sociedade igualitaria pasarían por substituír a propiedade privada por unha propiedade colectiva dos medios de produción. As posicións contractualistas foron revisadas no s.XX por autores como Rawls, Buchanan...creando o que se coñece como o *Neocontractualismo*.